

*...in nostra lingua
Hringe nominant*

Tanulmányok Szentpéteri József
60. születésnapja tiszteletére

Beszámoló a Solt-Kalimajor lelőhelyen folytatott kutatásról

Bevezetés

A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Őstörténeti Témacsoportjának egyik kijelölt célja a honfoglalás kori régészeti leletkataszter felújítása, a benne szereplő adatok folyamatos ellenőrzése, hitelesítése és online adatbázisban való közreadása.¹ Az MTA BTK Régészeti Intézetének munkatársai e programhoz kapcsolódóan kezdtek hozzá a Solt külterületén fekvő kalimajori lelőhely kutatásához. A munka célja az volt, hogy hitelesítse a korábban itt megtalált régészeti lelőhelyet. Az ásatás vezetője a Régészeti Intézet munkatársa, Langó Péter volt, továbbá az ásatás szervezésében és annak lebonyolításában részt vettek a Magyar Őstörténeti Témacsoport munkatársai: Petkes Zsolt és Türk Artila. A kutatás során jelentős segítséget nyújtott számunkra Merva Szabina, a Régészeti Intézet ösztöndíjasa. Az ásatás konzulense Takács Miklós, a Régészeti Intézet munkatársa volt, míg a napi munkánkban mindig számíthattunk a Kecskeméti Múzeum (Rosta Szabolcs, Wilhelm Gábor, Hajdrik Gabriella, Csányi Roland) és a Kalocsai Visky Károly Múzeum (Lantos Andrea) munkatársainak önzetlen segítségére is. Sok támogatást kaptunk a solt-tételhegyi lelőhely feltárását vezető Szentpéteri Józseftől, akinek hathatós közreműködése nélkül nem lett volna lehetőségünk itt kutatást végezni. Az ásatás technikusa Soós Rita, a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékének hallgatója volt, míg a sírok bontása során az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Pécsi Tudományegyetem régészeti tanszékeinek hallgatóira is számíthattunk. Az ásatás költségeit a Magyar Őstörténeti Témacsoport biztosította.²

¹ A munka első lépéseként elkészült a Fehér Géza, Éry Kinga és Kralovánszky Alán (FÉK 1962) által készített honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletek kataszterének digitális változata: <http://www.arpad.btk.mta.hu/adatbazisaink.html> (2015. február 13.).

² Jelen dolgozat elkészítésében a fent említett személyeken kívül Kamarási András, Kovács László, Kulcsár Gabriella, Kustár Rozália, Pánya István, Puskás József, Révész László és Schill Tamás nyújtott segítséget, amit ezúton is köszönünk.

A lelőhely korábbi kutatása

A lelőhely Solttól délre, a Duna közvetlen közelében fekvő Teleki-kastély kertjében található (1. tábla 1). A kastély egy a Duna árteréből kiemelkedő, nagyméretű, észak–déli irányú hordalékhalmon épült. Az árvizektől védett sziget vagy félsziget jellegű dombot a helyi népnelvben „*temető hátnak*” nevezik (1. tábla 2), melyen a kastély építése során „*rengeteg csontvázat találtak*”.³ Az 1924-ben befejezett kastélyt Teleki Gyula fia, Teleki Sándor építtette, amely 1945-ig maradt a Teleki család tulajdonában. A háborút követően gyermekotthonná alakították, majd pártüdülőként üzemeltették az épületet.

1966-ban a kastély északi oldalán dolgozó munkások a korábbi közműárok mélyítése és szélesítése során csontvázakat találtak.⁴ A leleteket és az emberi maradványokat azonban nem őrizték meg, azok elkallódtak. Szerencsés módon Besenczi Sándor egy levélben beszámolt az ekkor előkerült emlékekről, s ezek alapján H. Tóth Elvira egy 10. századi temetőt valószínűsített. A beszámoló szerint a lelőhelyen „*trepanált koponyák, s egy vékony aranyozott ezüstlemezzel borított bőrtarsoly került elő*”.⁵ Az üdülő, az egykori politikai rendszer sajátosságaiából adódóan a szélesebb külvilágtól elzártan üzemelt, ezért a lelőhely régészeti kutatására nem volt lehetőség; a kutatók általában egy elpusztult, kis sírszámú családi temetőt valószínűsítettek a területen,⁶ melynek 10. századi keltezését egyaránt erősíteni látszott a trepanációra, az ezüstveretes tarsolyra és az esetleges övveretekre utaló adat.⁷

A területen régészeti kutatásra a rendszerváltozást követően került sor. 1991-ben a Kalimajor Duna-parti részén, a kastélytól 250–300 méterre északnyugatra Kulcsár Valéria próbaásatást kezdeményezett, közvetlenül a baracskai római kori kikötővel szemben. A feltárás annak kiderítése végett kezdődött, hogy a Bölske-Duna-meder 1551,5 km lelőhelyen Gaál Attila és Szabó Géza által kutatott kikötőerődhez kapcsolódóan az átelleni oldalon voltak-e egykorú emlékek.⁸ Ez a kutatás nem hozott eredményt a szelvényekben magasan megjelenő víz miatt.⁹

A lelőhelyen 2014-ben végzett hitelesítő feltárás

A fenti adatok ismeretében 2014-ben helyszíni szemlét végeztünk, majd pedig az ásatási engedélyek beszerzését követően 2014. szeptember 1-jén kezdtünk hozzá a kutatáshoz,

³ Soós 1929, 16.

⁴ Horváth 1993, 325. 34. j.; Horváth 2009, 103; Varga 2009, 46, 1. ábra; Varga 2011, 229, 2. ábra.

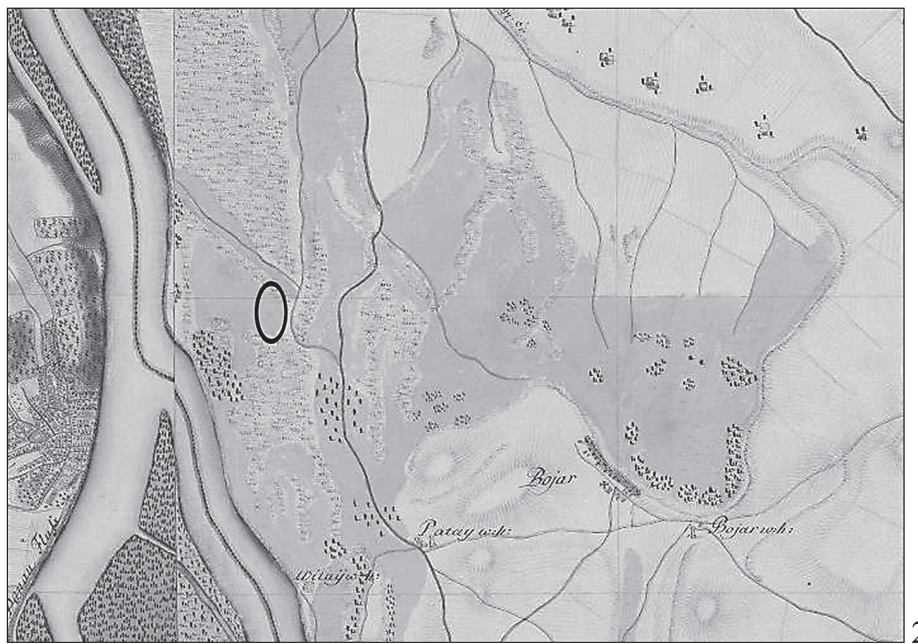
⁵ KJM Régészeti Adattára I. 68.175; H. Tóth 1990, 171; Szentpéteri 2014, 10.

⁶ Horváth 1993, 325.

⁷ Az övveretek meglétére vonatkozóan: Horváth 1993, 325. 34. j.

⁸ Gaál-Szabó 1993.

⁹ Kulcsár 1993; Wicker-Kustár-Horváth 2001, 103.

1. tábla. 1. A solt-kalimajori lelőhely elhelyezkedése; 2. A lelőhely helyzete az I. katonai felmérésen
Fig. 1. 1. The location of the archaeological site in Solt-Kalimajor; 2. The location of the archaeological site in the I. military survey

amit több megszakítással szeptember 30-ig folytattunk. A feltárás során 3 szelvényt nyitottunk, és összesen 25 régészeti objektumot tártunk fel.

Az 1. szelvényt az 1966-ban megbolygatott területen nyitottuk, s abban megtaláltuk a közművezetékeket, míg a visszatöltött földben 13-14. századi kerámiatöredékeket, középkori fémtárgyakat (többek közt egy csikózábla maradványait) és szórványcsonttöredékeket is felleltünk. Azonban *in situ* régészeti objektumot nem sikerült megfigyelnünk. E területen az egykori régészeti objektumokat nemcsak megbolygatták a munkások, hanem el is pusztították.

A 2. és a 3. szelvényt az 1. szelvénytől északra, attól pár méterre, a kert területén nyitottuk úgy, hogy a kert fának gyökérzetét ne bolygassuk. E két szelvényben a felső humuszréteg eltávolítását követően, megközelítően 40 cm mélységben a szelvény teljes területén egy sötétszürke, tömör, kemény öntéstalaj jellegű réteg jelentkezett. Ezen rétegben mindössze csak két objektum foltja rajzolódott ki, melyek leletanyaguk alapján feltehetően az e területre lokalizált 13-14. századi Kál (Kiskall) faluhoz tartoztak.¹⁰ Takács Miklós a kerámiaanyag átvizsgálása alapján megerősítette a fentebbi keltekezést, miközben a szelvényekből előkerült szórvány-kerámiatöredékek közül több őskori (neolitikus) töredéket is elkülönített.¹¹

Az öntéstalaj eltávolítását követően több sorba rendeződve sírfoltok rajzolódtak ki.¹² A 2. és a 3. szelvényben összesen 15 sírt sikerült feltárnunk (3. tábla), amelyek észak–déli irányú sorokat alkottak.¹³ Az elhunytakat Ny–K tájolású, általában lekerekített sarkú téglalap alakú gödrökbe, nyújtott helyzetben, a hátukra fektetve temették el. Ezekből két sír kialakítása tért el. A 8. sír esetében a sírgödör keleti vége összeszűkül, s a gödör formája szorosan követte az egymás mellé helyezett lábszárak vonalát;¹⁴ a 12. sírnál a sírgödör padkás kialakítását figyelhetjük meg.

A sírgödrök mélysége változatos volt: a legsekélyebbekben elhelyezkedő vázak közvetlenül a 0,7 m mélységben megfigyelt objektumfoltok alatt kerültek elő, míg a mélyebbek esetében akár további félméteres mélységet követően értük el ezt a szintet.

A temetőben koporsóra utaló jelenséget nem sikerült megfigyelnünk, ez azonban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a sírok egy részénél ácsolt koporsóba temették az elhunytakat. A már említett 8. sír kapcsán megfigyelt jelenségek arra utalnak, hogy ebben az esetben biztosan nem használtak koporsót, hanem a halottat vászonba vagy gyékénybe csavarva helyezték a sírba. A koporsó használata szintén kevésbé valószínűsít

¹⁰ Engel 2001; Zsoldos 2014, 234.

¹¹ Valószínűleg az őskori horizonthoz tartozott a 2. szelvényben előkerült, objektumhoz nem köthető leletek között lévő obszidián töredéke is.

¹² A településobjektumok feltárássában és értékelésében külön köszönjük Merva Szabina és Takács Miklós segítségét.

¹³ A településjelenségek és a sírok folyamatos számozást kaptak. Amennyiben a dolgozatban településhez kapcsolódó vagy későbbi beárással kapcsolatos jelenségre utalunk, az 'objektum' kifejezést, míg a sírok esetében természetesen a 'sír' kifejezést használjuk.

¹⁴ Hasonló jelenségre lásd Sárrétudvari-Hízóföld 230. sír (Nepper 2002, 345, 383).

hető a 25. sír esetében. A gyermek sírját jelentős mértékben bolygatta, a sírt jórészt el is pusztította a későbbi 17. objektum, amit a 14. századi kerámiatöredékek kelteztek. A váz egyik combcsontja *in situ* helyzetben maradt, míg a koponya töredékei a 17. objektum betöltéséből kerültek elő.¹⁵ Hasonló módon bolygatott volt az 1. sír is, amit a valamivel később megásott 2. sír rongált meg.¹⁶

Valószínűleg nem használtak koporsót a 7. sír esetében sem – ez a lehetőség a koponya mellett, a sírgödör oldalába helyezett nagyméretű kövek kialakítása és helyzete alapján vethető el.¹⁷ Az ebben a sírban megfigyelt jelenség egyedi a feltárt temetőrészletben, hasonló kőpakolás más temetkezéseknél nem fordult elő.

A temetőrészlet összesen 4 sírsort tartalmazott. A sírok közti távolság eltérő volt. Egy – fentebb már említett – esetben (1–2. sír) az egyik temetkezés kialakításakor a sírgödör ási megbolygattak egy korábbi sírt, ennek során az 1. sír arckoponyája szinte teljesen szétroncsolódott.¹⁸

A sírsorokban egymás mellett feküdtek a közösség felnőtt, gyermek és fiatalkorú halottjai, az eddig feltárt temetőrészletben nem volt tapasztalható az egyes sírok életkor vagy nem szerinti elkülönülése.¹⁹ A feltárt temetőrészlet szerkezete megfelel a nagy sírszámú 10-11/12. századi, valamint a 11. században nyitott falusi temetőkének.²⁰

A temetőrészlet kronológiai helyzete és a temető tágabb környezete

A feltárt sírok jelentős része melléklet nélküli volt. A temetkezésekben fellelt tárgyak a viselet, pontosabban az ékszerek kategóriájába tartoztak. A legáltalánosabb ilyen emlékek e temetőben is a 11. századi közösségekre jellemző S végű karikaékszerek voltak.²¹ A temetőben egyszerű karikaékszerek kerültek elő, valamint két sírban (15. és 23. sír)

¹⁵ Számos további sír esetében megfigyelhető volt, hogy a későbbi objektumok bolygatták a sírgödröket: pl. a 6. objektum metszette az 5., a 7. és a 11. sír gödrét. Ugyanakkor a 25. sír esetében megfigyelt bolygatáshoz hasonló mértékűt nem találtunk az általunk kutatott területen.

¹⁶ Mind a két esetben kizárhatjuk a koporsó használatát. Ha az 1. sírba eltemetett felnőttet vagy a 25. sírban fekvő kisgyermeket koporsóban temették volna, akkor minden bizonnyal a későbbi bolygatások során a vázak kevésbé sérültek volna, még abban az esetben is, ha a koporsók időközben teljes elkorhadásával számolunk (vö. Samu–Szalontai 2014).

¹⁷ A sírgödörbe helyezett kőkeretek 10–11. századi alkalmazását legutóbb az erdélyi és a bánáti temetkezések kapcsán Gáll Erwin vizsgálta. Áttekintette a kérdés kutatástörténetét és csoportokra bontotta az összegyűjtött jelenségeket (Gáll 2004–2005, 351–353; Gáll 2011, 20–21; Gáll 2013, 602–606).

¹⁸ Az 1. sír arckoponyájának darabjait a 2. sír sírgödörében elszórva találtuk meg.

¹⁹ Dienes 1956, 254; Fodor 1985, 17.

²⁰ Kovács 2013, 532–543.

²¹ A karikaékszerekkel átfogóan legutóbb Gáll Erwin foglalkozott (Gáll 2011, 31–41). A 11. századi Kárpát-medencei temetőkben előkerült darabok értékelésének áttekintő összefoglalását lásd Szőke–Vándor 1987, 54–59.

ezüstgyűrűk is voltak. Az egyik gyűrű ragolt, úgynevezett ábrovásírásos gyűrű;²² a másik darab elkalapált végű sodrott ezüstgyűrű volt.²³ A rendelkezésre álló adatok alapján mindkét gyűrű a 11. századra keltezhető.²⁴ E kormeghatározást erősítették a 7. sírban talált ásványi eredetű és aranyfóliás gyöngyök is.²⁵

A feltárt temetőrészlet nagy valószínűséggel tehát a 11. századra helyezhető. A temetőtöredékben ép kerámiaedényt nem találtunk,²⁶ s nem fordultak elő a sírokban a más, elsősorban az egykorú alföldi temetőkre jellemző emlékcsoportok (csüngős ruhaveretek, karperecek, érmek) sem.²⁷

A lelőhely környezetében számos további 10–11. századi temetőrészlet utal arra, hogy a terület kimondottan alkalmas volt e korban is a megtelepedésre (2. tábla). A temetőhöz legközelebb talán a Kalimajortól északra fekvő, jelenleg Wilhelm Gábor által kutatott révbérpusztai temető fekszik, melyet az eddig előkerült leletek alapján a 10. században már biztosan használtak. E lelőhely nemcsak a földrajzi közelségéből és hasonló környezeti adottságai révén kapcsolódik a Kalimajorban feltárthoz, hanem azért is köthető e két temető egymáshoz, mert Révbérpusztán előkerült a középkori és kora újkori Révfallu is.²⁸

Lelőhelyünkötől már jóval keletebbre fekszik az a Tételhegy, amelynek átfogó régészeti kutatását Szentpéteri József fogja össze.²⁹ A tételhegyi ásatások nyomán ma már nemcsak a területről még 1907-ben a Magyar Nemzeti Múzeumba került gazdag mellékletű, 10. századra keltezhető női sírt ismerjük,³⁰ hanem újabb leletek kerültek elő a Varga-tanyáról is.³¹ A Tételhegy tetején épített középkori templom és a körülötte létesített temető pedig már a 11. századi közösség emlékeként értékelhető.³²

A Tételhegytől délebbre, a Kalimajortól pedig délkeletre található a Harta-Béke Tsz homokbányájában, valamint a Harta-Miklapusztán feltárt 10. századi temetők. A homokbányából egy hosszabb ideig használt, de szegényes temető töredéke került elő, míg Miklapusztáról a két világháború közti időszakban szolgáltatott be leleteket a Magyar Nemzeti Múzeum részére. A közel 50 sírosnak feltételezett miklapusztai te-

²² Összefoglalásuk Szőke–Vándor 1987, 68–73.

²³ Uo., 74; Kovács 2015, megjelenés alatt.

²⁴ Szőke–Vándor 1987; Kovács 2015, megjelenés alatt.

²⁵ Szőke 1962, 90; Szőke–Vándor 1987, 60–62.

²⁶ A 15. sírban talált kerámia-töredék valószínűleg másodlagosan a későbbi település maradványai közül került a sírföldbe, eredetileg nem a temetkezési mellékletadás része lehetett.

²⁷ A csüngős ruhaveretek Árpád-kori temetkezésekben való előfordulására lásd Kovács 1986, az állatfejes karperecekről Kovács 1994; Szekeres–Szekeres 1996, 64–65, az érmekről Kovács 1997.

²⁸ Az ásatások eredményeiről: Wilhelm Gábor 2014. október 15-én a Kiskunsági évezredek. Régészeti, geoarchaeológiai és történeti konferencián számolt be *Bal parti dunai átkelők a török korban: Révfallu és Foktő* című előadásában.

²⁹ Szentpéteri 2010; Szentpéteri 2013; Szentpéteri 2014.

³⁰ Hampel 1907, 137; Révész 1996, 352–353; Szentpéteri 2014, 9–10.

³¹ Szentpéteri 2014, 21. Szentpéteri József szóbeli közlése szerint a Varga-tanyához tartozó szőlőben egy rozettás lószerszámveret került elő.

³² Petkes 2014; Fóthi–Bernert 2014.

2. tábla. A Solt környezetében található honfoglalás és kora Árpád-kori temetők

Fig. 2. Cemeteries from the time of the Hungarian Conquest and the early Árpád age in the Solt region

1. Dömsöd-Szörhalompuszta; 2. Dunapataj-Csőszdomb; 3. Dunapataj-Bödpuszta; 4. Dunapataj-Várhegy; 5. Dunavecse-Fejéregyháza; 6. Harta-Béke Tsz; 7. Harta-Freifelt; 8. Harta-Miklapuszt; 9. Homokmégy-Hillye; 11. Homokmégy-Székes; 12. Izsák-Balázspuszta; 13. Kalocsa-Belvárosi Iskola; 14. Kalocsa, belterület; 15. Kalocsa, ismeretlen lelőhely; 16. Kecel, Lehoczky-tanya; 17. Kecel, Vádéi-dűlő; 18. Kunadacs-Köztemető; 19. Kunszentmiklós-Nyakkvágó csárda; 20. Öregcsertő-Csornapuszta; 21. Soltszentimre; 22. Solt-Kalimajor; 23. Solt-Révbér; 24. Solt-Tételhegy I; 25. Solt-Tételhegy II, Templom-domb; 26. Solt-Tételhegy III, Varga-tanya; 27. Szalkszentmárton-Paréjoshát; 28. Tass-Ecsepuszta

mető egy nagyobb, a 10. század második felében is azon a helyen élő közösség emlékét őrizte meg sodrott karpereceivel, sima hajkarikáival.³³

A miklapusztai lelőhelytől délnyugatra fekszik a Harta-Freifelten feltárt, 10. századra keltezhető temető. A lelőhely kiemelkedően gazdag sírjaiban talált mellékletek és a radiokarbon-adatok egyaránt a 10. század középső harmadára helyezik a sírmező használati idejét.³⁴

E lelőhelytől délebbre, a mai Dunapataj határában, a Szelidi-tó közelében fekvő Várhegyről származnak azok a leletek, melyekkel 1905-ben gyarapodott a Magyar Nemzeti Múzeum Régiség-tára. A Várhegyen talált emlékek alapján itt egy nagy kiterjedésű falusi temető húzódott,³⁵ melyet a 11. század második felében is használ-

³³ Kustár–Langó 2003, 38; FÉK No. 379.

³⁴ Kustár–Langó 2003.

³⁵ A középkori temető azonosítása az újabb kutatások alapján számos nehézségbe ütközik. A területen Wilhelm Gábor és Pánya István azonosította az itt fekvő középkori Szelid falut (Wilhelm–Pánya 2013). A kutatásaik révén nemcsak a falu kiterjedését, hanem a település egykori főútját is sikerült meghatározniuk. A terület keleti oldalán azonosítható volt a középkori templom és a körülötte elhelyezkedő temető is. Kérdés, hogy a lelőhelyen egy korai templom körüli temetővel kell-e számolni, vagy volt egy ettől független, korábbi, nagy sírszámú, templom nélküli falusi temető is. Az előbbi lehetőséget a Hampel József által közölt leletek (sarkantyútöredék, Nagy Lajos érme és II. Lajos-kori pénz) támasztják alá (Hampel 1906, 81). Hampel József a későbbi éremtípusok és a korai emlékek együttes előfordulásából azonban nem vont le semmilyen, a temető jellegére vonatkozó következtetést sem ekkor, sem a későbbi összefoglalásában. 1907-es munkájában (tévesen 1906-ra téve a tárgyak megvételének idejét) e lelőhely kapcsán már nem tért ki az összes emlékre, mint megjegyzi: „A lelt tárgyak közül itt csupán három karperec látszik reánk tartozni és azokkal hozható kapcsolatba az I. Endre denár” (Hampel 1907, 163), azonban e leletek közül is mindösszesen csak a két állatfejes karperecet közli. Bizonytalan a várhegyi lelőhely hitelességét illetően az 1962-ben kiadott leletkataszter is, azonban jóval részletesebb, az eredeti közleményt figyelembe vevő leletfelsorolást adott az 1905-ben múzeumba került tárgyakról (elhagyva ugyan a későbbi időszakra vonatkozó emlékek említését). Azok közül 10–11. századnak határozta meg a 30 darab üvegyöngyöt, valamint a sodrott bronzgyűrűt is (ez utóbbi Hampel József első közleményében „kigyózdó bronzgyűrű” megnevezéssel szerepelt, vö. Hampel 1906, 81; FÉK No. 255). Kovács László több munkájában is foglalkozott a lelőhellyel. Az Árpád-kori éremleletek összefoglalásában bizonytalan lelőhelyként említi a „Szelidi várhegyet” (Kovács 1997, 131–132), míg az állatfejes karperecek klasszifikációja kapcsán úgy vélte, hogy valószínűleg egy „köznépi temetőből” származtak a leletek (Kovács 1994, 122). Utóbbi munkájában az állatfejes ékszereket az 1b típusba sorolta (Uo., 122, 132), bár e tárgyaknak közeli párhuzamai vannak az 1d alcsoportban is (Uo., 134). Keltezésüket a 11. században adta meg (Uo., 132), ami megfelel a leletekkel együtt bekerült András-dénár használati idejének is. Annak eldöntésére, hogy a fentebbi tárgyak azonos lelőhelyről származtak-e, csak a levéltári és irattári kutatások világíthatnak rá (ezek jelentőségére lásd: Prohászka 2005; Prohászka 2008). A Várhegyen lévő templomról és a temetőről a Kalocsai Sárköz régészeti emlékeit áttekintő összefoglalás nem tesz említést, a területéről mindössze a bronzkori urnatervezéseket említi (Gallina–Romsics 1996, 15). Solymos Ede 1948-as adatai felvetik annak a lehetőségét, hogy a templom körüli temető előzménye esetleg egy 10–11. századi temető volt, de elképzelhető az is, hogy egy, a 10. század korábbi szakaszában egy ideig itt megtelepedő közösség létesítette a 10. századi sírokat tartalmazó temetőt (Solymos 1952; Wilhelm–Pánya 2013). A 10. századi sírok meglétére enged következtetni Solymos Ede azon feljegyzése, mely szerint a területen „Szőlő alá forgatáskor sok zablá és kengyelvas került elő, amit a tóba hánytak” (Solymos 1952). A területéről azóta is kerülnek elő szőrvány-

tak, amint arról az itt talált I. András (1046–1060) által kibocsátott ezüstdénár tanúskodik.³⁶

További, Dunapataj határából származó szórványleletek utalnak arra, hogy a 10–11. században jóval sűrűbb lehetett a megtelepedés ezen a vidéken, mint ahogy az ma ismert.³⁷ Egy újabb temető töredékét Kustár Rozália mentette meg a Várdombtól mintegy 3 km-re fekvő Csőszdombon,³⁸ míg a Dunapataji Helytörténeti Gyűjteményben Bödpusztáról is vannak 10. századi emlékek.³⁹

A Duna vonalát követve a következő ismert 10. századi szálláshely a Szent István által egyházi központtá emelt Kalocsa belterületén volt. Az 1882-ben múzeumba került öntött bronz övveretek és nyeregkapaveretek egy újabb – azóta valószínűleg már elpusztult – temetőre utalnak.⁴⁰ Hasonlóan egy másik síregyüttes töredékei már csak mint „Kalocsa környéki leletek” emlékeztetnek arra, hogy milyen gazdagságú lehetett ez a 10. századi sír, amelyben ezüstveretes nyeret és aranyozott ezüstveretes lószerszámot is találtak.⁴¹

A Kalocsa közelében fekvő Öregcsertő külterületén egy lovas férfisír leletei kerültek elő.⁴² A másik, Kalocsa közelében lévő község Homokmégy, mely talán az egyik legjobban kutatott része a 10. századi Kalocsai Sárköznek. 10–11. századi temetői sajnos részben már elpusztultak, így a hillyei határban lévő,⁴³ vagy a kutatásban sokat idézett Homokmégy-halom lelőhelyen még 1952-ben Lasczik Ernő múzeumigazgató által

leletként 10–11. századi emlékek: a Dunapataji Helytörténeti Gyűjteményben egy állatfejes karperec, S végű karikák és számos nyílcsúcs is szerepel (Schill Tamás szíves közlése alapján). Mindez arra utal, hogy az egykori temető nem pusztulhatott el teljesen, s máig lehetnek ott korai sírok. Mindezek alapján az 1905-ben múzeumba került 11. századi emlékek és a késő középkori leletek összetartozása továbbra is kétséges, hiszen utóbbiak a templom körüli temető sírjaiból, de akár az egykori falu elpusztult maradványai közül is származhattak. A leletegyüttesben található késő bronzkori gyűrű mindenesetre inkább azt a lehetőséget erősíti, hogy az 1905 februárjában Búcsú Lajostól 10 koronáért megvett emlékek több, különböző korú emlékcsoporthoz tartozhattak (MNM Régészeti Gyűjtemény leltárkönyve 1905, 25). A lelőhely kutatása kapcsán ezúton is köszönjük Schill Tamás, Wilhelm Gábor és Pánya István segítségét.

³⁶ Hampel 1907, 163; FÉK No. 255.

³⁷ Szentpéteri 2014, 21.

³⁸ A Csőszdombon 1990-ben Bálint János végzett leletmentést, melynek során 3 nyílcsúcs, egy kisméretű bronzkarika, egy huzalkarperec és egy vaskarika (valószínűleg zablakarika) töredéke került a Dunapataji Helytörténeti Gyűjteménybe. Schill Tamás és Kustár Rozália szíves közlése.

³⁹ Schill Tamás szíves közlése alapján.

⁴⁰ Bálint 1991, 229.

⁴¹ Horváth 1993, 327, 343.

⁴² Gallina–Romsics 1996, 36.

⁴³ Hillyén, a Pávó-háti szőlők mentén elpusztított temetőből mindösszesen egy sodrott bronz nyakperec került elő, ráhúzott bronzgyűrűvel (Gallina–Romsics 1996, 38).

megmentett sírleletek, amit később újabb kutatások követtek.⁴⁴ A Homokméggy-Székesen talált nagy kiterjedésű soros temető feltárását Gallina Zsolt végezte.⁴⁵

Solttól valamivel távolabb, északkeletre, Soltszentimre határában is voltak honfoglalás kori emlékek. Ezek közül kiemelkednek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe került leletek: egy növényi ornamensekkel díszített csont nyeregkápa-lemezpár, a rozettás lószerszámveret, kengyelpár és zablatöredék.⁴⁶ A kiskunhalasi Thorma János Múzeumot gazdagító II. Lothar (945–950) itáliai király Paviában veretett érméjét valószínűleg egy másik soltszentimrei sírmező megbolygatásakor lelhatték még 1876-ban, állítólag más aranytárgyakkal együtt.⁴⁷

A lelőhelyen megfigyelt talajtani, hidrológiai jelenség lehetséges értelmezése

A kalimajori ásatás egy szerencsés régészeti megfigyelésnek köszönhetően egy újabb, apró mozaikkal járulhat hozzá a középkori árvizek és ezen keresztül közvetve a korszak klimatikus viszonyainak, illetve változásainak megismeréséhez.

A lelőhely egy, a Duna medrével csaknem párhuzamos hordalékhalmon található, mely mintegy 1,5–2 méterrel emelkedik ki a környezetéből (tengerszint feletti magassága 95 m) és egyben a körülötte elhelyezkedő – az I. és a II. katonai felmérésen is jól megfigyelhető – vízjárta területből (1. tábla 2). A hordalékhalom árvizektől védett, sem az 1941-es nagy árvíz, sem az elmúlt másfél évtized árvizei során nem került víz alá.

A lelőhelyen tapasztalt egyszínű, szürke agyagos réteget Kustár Rozália a Solti-síkságon folytatott kutatásai során több helyen is megfigyelte. A nagy keménységű, sötétszürke, finomszemcsés réteg általában árvizek hatására tartósan vízzel borított területeken alakult ki.⁴⁸ A 2. és a 3. szelvényben előkerült sötétszürke színű, kemény réteg, amely megközelítően 40 cm mélységben jelentkezett, 70 cm mélyen pedig megszűnt, ezen eseményhez vagy eseményekhez lenne kapcsolható. A megfigyelt réteg elfedi a 11. századra keltezhető temetőöredéket, azonban e réteg felett, azt két esetben áttörve egy 13–14. századi település objektumai helyezkedtek el, így e különleges jelenség viszonylag jól keltezhető egy 200–250 éves időtartamon belül.⁴⁹

⁴⁴ Horváth 1996, 125–128.

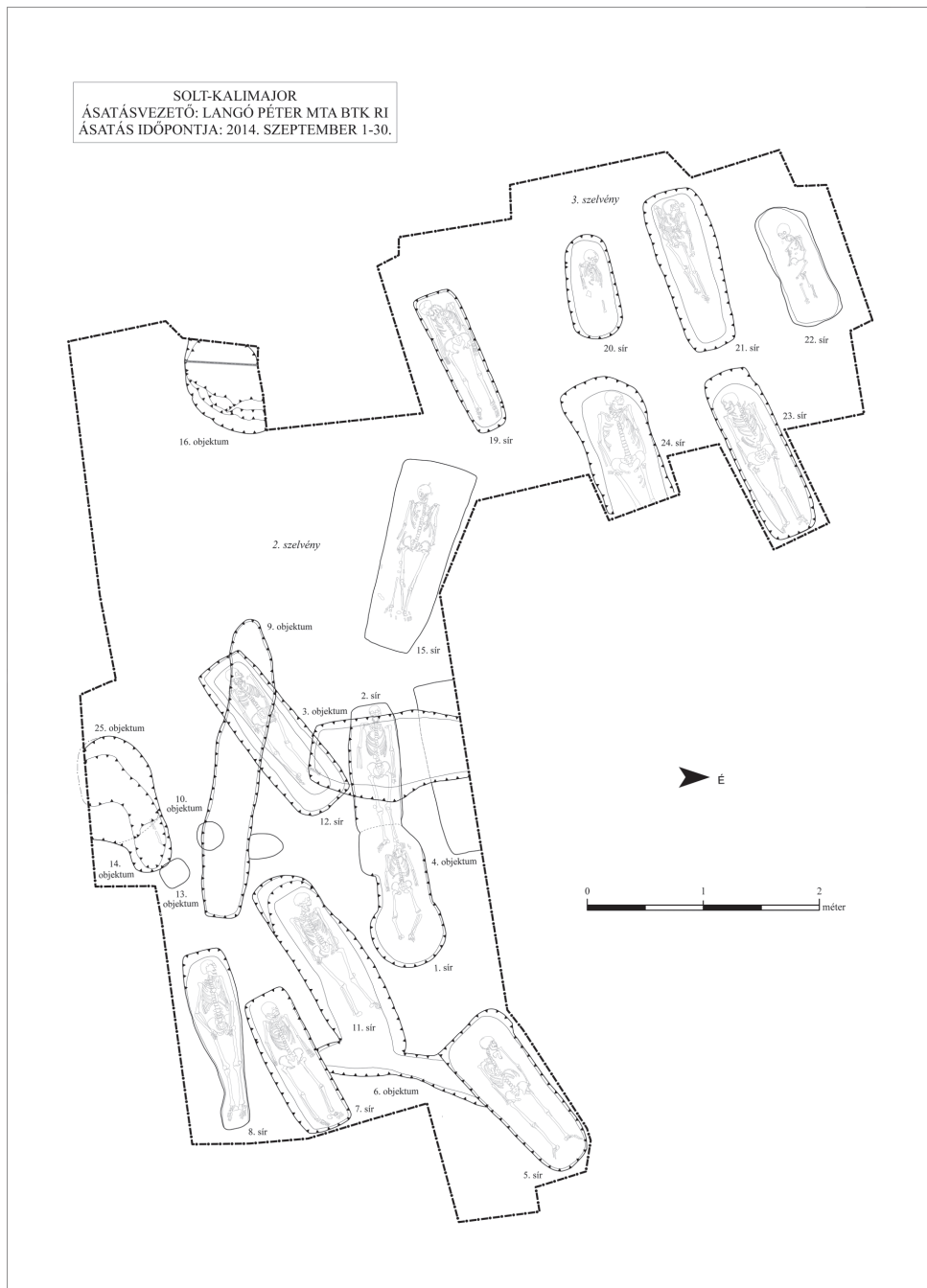
⁴⁵ Gallina–Hajdrik 1998; Hajdrik 1998; Gallina 2000; Gallina 2001; Gallina–Varga 2013. A terület Árpád-kori vonatkozásairól Lantos 2007.

⁴⁶ Hampel 1907, 134–135; Révész 1996, 351.

⁴⁷ FÉK No. 900; Kovács 1989, 58; Kovács 2011, 148.

⁴⁸ Kustár 2008, 24–29.

⁴⁹ A kelteztést tovább erősíti Mária magyar királynő (1382–1395) egy dénárja (CNH.II.114., H.566.), amely az árvízi réteg felett került elő. Az érem meghatározását V. Székely György végezte, melyért fogadja köszönetünket.

3. tábla. Solt-Kalimajori 2–3. szelvény
Fig. 3. Segment 2–3 at Solt-Kalimajori

Az elmúlt két évtizedben Kiss Andrea összegyűjtötte és közreadta a Kárpát-medence árvízi eseményeire vonatkozó középkori forrásadatokat,⁵⁰ így szerencsénkre a dunai árvizekhez kapcsolódó említéseket is. Munkáiból az általunk vizsgált 11. század legvégétől, 12. század elejétől a 14. század közepéig tartó időszakból két árvizekben gazdagabb periódus rajzolódik ki. Az első a 13. század középső évtizedeiben,⁵¹ a második pedig az általunk vizsgált időszak legvégén, az 1340-es években.⁵² A 13. század közepére keltezhető források közül érdemes kiemelni egy 1252-es adatot, amely arról tájékoztat minket, hogy termőterületek árvíz kapcsán tartósan víz alá kerültek.⁵³

Kiss Andrea arra is felhívta a figyelmet, hogy a források korszakonként erősen eltérőek, azok közt mennyiségi és minőségi különbségek vannak. Az Árpád-korból származó adatok száma csekély, ennek kapcsán pedig felmerülhet az a kérdés, hogy a vizsgált árvízi események gyakoribb említése valóban gyakoribb árvizekre, esetleg klimatikus változásra, esetünkben az éghajlat lehülésére és csapadékosabbá válására utal-e, vagy pedig csak a forrásbázis gyarapodásával növekszik meg az árvízi eseményekhez kapcsolódó említések száma.⁵⁴ A pontos választ erre a kérdésre egyelőre még nem tudjuk megadni, azonban több, egymástól független kutatás mutat arra, hogy a 13. század közepétől csökkent a Kárpát-medencében az átlaghőmérséklet és fokozatosan nőtt a csapadék mennyisége,⁵⁵ így nőtt az árvizek valószínűsége is.

A solt-kalimajori ásatáson megfigyelt sötétszürke, kemény áradási réteg a 11. század legvégétől/12. század elejétől a 14. század közepéig tartó időszakban bekövetkezett egy vagy több nagyméretű árhullámhoz kapcsolható tartós elöntés vagy tartósan magas vízállás során keletkezhetett. Az árvízi réteg pontosabb keltezéséhez és kialakulása okainak modellezéséhez azonban további vizsgálatokra van szükség.

A kutatás további lehetőségei

A lelőhely hitelesítése sikeresen lezárult. Kiderült, hogy azon a kiemelkedő dombon, melyre a Teleki-kastélyt építették, egy nagy kiterjedésű Árpád-kori temető volt egykoron. Kutatásunk során a temető használatának kezdetét és pontos végét sem tudtuk megállapítani, mivel az általunk feltárt emlékek kivétel nélkül arra utalnak, hogy csak a temető 11. századi szeletét sikerült megtalálnunk. Mindebből adódóan továbbra is kér-

⁵⁰ Kiss 1996, 61–69; Kiss 1999, 51–64; Kiss 2007, 271–282; Kiss 2009, 315–339; Kiss 2009a, 37–47; Kiss 2010, 181–193; Kiss 2011, 43–55; Kiss 2012, 339–355; Kiss 2013, 5–37; Kiss–Laszlovszky 2013, 36–65; Kiss 2014, 5–46.

⁵¹ Kiss 2012, 343.

⁵² Kiss 2010, 181–193.

⁵³ Kiss 2012, 342, I/5.

⁵⁴ Uo., 348–349.

⁵⁵ Összefoglalóan, további irodalommal Vadas-Rácz 2010, 53. A Balaton déli partján húzódó Árpád-kori településhálózat kapcsán Mészáros–Serlegi 2011, 221–222.

déses marad, hogy egy olyan temető töredéke került-e elő e lelőhelyen, melyet már a 10. században megnyitottak, vagy egy olyané, amit csak a 11. században kezdtek használni.⁵⁶ Megítélésünk szerint nem biztos, hogy e kérdés a későbbiek során megválaszolható lesz, hiszen hitelesítő feltárásunk alapján nyilvánvaló, hogy a temető központi része a mai kastély helyén lehetett; vagyis azt az építéskor jórészt szétrombolták. A temetőrész további kutatását pedig a kastélykert dús növényzete nehezíti, így nagyobb léptékű kutatásokra csak a kert átalakítása esetén nyílhat lehetőség.

Irodalom

Dienes 1956

Dienes, István: Un cimetière de hongrois conquérants à Bashalom. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 7 (1956) 245–277.

Engel 2001

Engel Pál: *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről.* [CD-ROM] Budapest, 2001.

FÉK

Fehér Géza–Éry Kinga-Kralovánszky Alán: *A Közép-Duna-medence honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei.* Budapest, 1962. (Régészeti tanulmányok 2.)

Fodor 1985

Fodor István: Honfoglalás kori temető Sándorfalván. Előzetes közlemény. – Landnahmezeitliches Gräberfeld zu Sándorfalva. Vorbericht. *Acta Antiqua et Archaeologica. Supplementum* 5 (1985) 17–33.

Fóthi–Bernert 2014

Fóthi Erzsébet–Bernert Zsolt: A solt-tételhegyi Árpád-kori temető antropológiai vizsgálata. – Anthropological study of the Solt-Tételhegy cemetery. In: *Településtörténeti kutatások. Solt-Tételhegy, Kiskunfélegyháza-Amler-bánya.* Szerk.: Somogyvári Ágnes–Szentpéteri József–V. Székely György. Kecskemét, 2014, 135–158. (Archaeologia Cumanica 3.)

Gaál–Szabó 1993

Gaál Attila–Szabó Géza: Bölcske-Dunameder 1551,5 km. *Régészeti Füzetek* Ser. 1. No. 45 (1993) 31–32.

Gáll 2004–2005

Gáll, Erwin: Burial customs in the 10–11th century in the Transylvanian basin, Crişana and Banat. *Dacia* 48–49 (2004–2005) 334–454.

Gáll 2011

Gáll Erwin: *Doboka–IV. vártérség templom körüli temetője.* Kolozsvár, 2011.

⁵⁶ Kovács László legújabb temetőklasszifikációja alapján VI. vagy VII. típus. A két temetőtípussal kapcsolatos problematikáról lásd Kovács 2013, 532–543.

Gáll 2013

Gáll Erwin: *Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői*. Szeged, 2013. (Magyarország Honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 6.)

Gallina 2000

Gallina Zsolt: *Honfoglalás kori köznép temetője Homokmégyen*. Kalocsa, 2000. (Kalocsai Múzeumi Kiskönyvtár 6.)

Gallina 2001

Gallina Zsolt: 10–11. századi temető- és szarmata településrészlet Homokmégy-Székesen. – Cemetery fragment from 10–11th centuries and sarmatian settlement at Homokmégy-Székes. In: *Régészeti Kutatások Magyarországon 1998*. Budapest, 2001, 87–105.

Gallina–Hajdrik 1998

Gallina Zsolt–Hajdrik Gabriella: 10–11. századi temetőrészlet Homokmégy-Székesen. – Der Friedhof des gemeines Volkes aus dem 10.–11. Jh. in Homokmégy-Székes. *Cumania* 15 (1998) 133–178.

Gallina–Romsics 1996

Gallina Zsolt–Romsics Imre: *A Kalocsai Sárköz régészeti emlékei*. Kalocsai Múzeumi Közlemények 3 (1996).

Gallina–Varga 2013

Gallina Zsolt–Varga Sándor: 10–11. századi köznépi temető Homokmégy-Székesen. – Das Gräberfeld des gemeines Volkes aus dem 10.–11. Jahrhundert von Homokmégy-Székes. In: *honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*. Szerk.: Révész László–Wolf Mária. Szeged, 2013, 127–142. (Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3.)

H. Tóth 1990

H. Tóth Elvira: Négy évtized régészeti kutatásai Bács-Kiskun megyében (1949–1989). *Cumania* 12 (1990) 81–233.

Hampel 1906

Hampel József: A nemzeti múzeumi régiségtár gyarapodása. *Archaeológiai Értesítő* 26 (1906) 77–86.

Hampel 1907

Hampel József: *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*. Budapest, 1907.

Hajdrik 1998

Hajdrik Gabriella: Honfoglaláskori női viselet rekonstrukciója a homokmégy-székesi sírleletek alapján. In: *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 1997*. Kalocsa, 1998, 89–98.

Horváth 1993

Horváth M. Attila: Honfoglalás kori leletek Bács-Kiskun megyéből. – Landnahmezeitliche Grabfunde aus dem Komitat Bács-Kiskun. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 30-31/2 (1993) 321–350.

Horváth 1996

Horváth M. Attila: A Homokmégy-halomi temető és a Bács-Kiskun megyei honfoglalás kori lelőhelyek összefüggései. – Die Zusammenhänge des Begräbnisplatzes in Homok-

mégy-Hügel und den Begräbnisplätzen aus der Zeit der Landnahme im Komitat Bács-Kiskun. In: *A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei*. Szerk.: Wolf Mária–Révész László. Miskolc, 1996, 125–147.

Horváth 2009

Horváth M. Attila: Honfoglalás kori női sír Nyárlőrincről. – A female burial from the Age of Hungarian Conquest from Nyárlőrinc. In: *„In terra quondam Avarorum...” – Ünnepi tanulmányok H. Tóth Elvira 80. születésnapjára*. Szerk.: Somogyvári Ágnes–V. Székely György. Kecskemét, 2009, 101–121. (Archeologica Cumanica 2.)

Kiss 1996

Kiss, Andrea: Some weather events from the fourteenth century (1338–1358). *Acta Climatologica Universitatis Szegediensis* 30 (1996) 61–69.

Kiss 1999

Kiss, Andrea: Some weather events in the fourteenth century II. (Angevin period: 1301–1387). *Acta Climatologica Universitatis Szegediensis* 32–33 (1999) 51–64.

Kiss 2007

Kiss, Andrea: „Suburbia autem maxima in parte videntur esse deleta” – Danube ice floods and the pitfalls of urban planning: Pest and its suburbs in 1768–1799. In: *From villages to Cyberspace*. Ed. Kovács, Csaba. Szeged, 2007, 271–282.

Kiss 2009

Kiss, Andrea: Historical climatology in Hungary: Role of documentary evidence in the study of past climates and hydrometeorological extremes. *Időjárás* 113/4 (2009) 315–339.

Kiss 2009a

Kiss, Andrea: Floods and weather in 1342 and 1343 in the Carpathian Basin. *Journal of Environmental Geography* 2/3–4 (2009) 37–47.

Kiss 2010

Kiss Andrea: Az 1340-es évek árvizei, vízállás-problémái és környezetük, különös tekintettel az 1342. és 1343. évekre. In: *Fons, skepsis, lex. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére*. Szerk.: Almási Tibor–Szabados György–Révész Éva. Szeged, 2010, 181–193.

Kiss 2011

Kiss Andrea: Árvizek és magas vízszintek a 13–15. századi Magyarországon az egykorú írott források tükrében: Megfoghatók-e és mi alapján foghatók meg rövid, közép- és hosszú távú változások? In: *Környezettörténet*. Szerk.: Kázmér Miklós. Budapest, 2011, 43–55.

Kiss 2012

Kiss Andrea: Dunai árvizek Magyarországon a középkori írott források tükrében: 1000–1500. Esettanulmányok, forráskritika és elemzési problémák. – Danube floods in Hungary in medieval documentary evidence: 1000–1500. Case studies, source critics and analysis problems. In: *Középkortörténeti tanulmányok* 7. Szerk.: Kiss P. Attila–Piti Ferenc–Szabados György. Szeged, 2012, 339–355.

Kiss 2013

Kiss, Andrea: Weather and weather-related environmental phenomena including natural hazards in medieval Hungary. I: Documentary evidence on the 11th and 12th centuries. *Medium Aevum Quotidianum* 66 (2013) 5–37.

Kiss 2014

Kiss, Andrea: Weather and Weather-Related Natural Hazards in Medieval Hungary. II: Documentary Evidence on the 13th Century. *Medium Aevum Quotidianum* 68 (2014) 5–46.

Kiss–Laszlovszky 2013

Kiss Andrea–Laszlovszky József: Árvíz hullámok a Dunán? A Duna árvizei és a visegrádi ferences kolostor a késő középkorban és a kora újkorban. – Flood series on the Danube? Danube floods and the Franciscan Friary of Visegrád in the late medieval and early modern period. *Korall* 36 (2013) 36–65.

Kovács 1983

Kovács László: A tiszalúc–sarkadpusztai (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) 11. századi magyar temető. Előzetes jelentés. – Der ungarische Friedhof von Tiszalúc–Sarkadpuszta (Kom. Borsod-Abaúj-Zemplén) aus dem 11. Jh. Vorbericht. *Archaeológiai Értesítő* 111 (1986) 218–223.

Kovács 1994

Kovács, László: *Das früharpadenzeitliche Gräberfeld von Szabolcs–Petőfi Str.* Budapest, 1994. (Varia Archaeologica Hungarica 6.)

Kovács 1997

Kovács László: *A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Éremtani és régészeti tanulmányok a Kárpát-medence I. (Szent) István és II. (Vak) Béla uralkodása közötti időszakának (1000–1141) érméiről. – Über die ungarischen Münzprägung in der frühen Arpadenzeit. Numismatisch-archäologische Studien über die Münzen aus dem Zeitraum zwischen den Regierungszeiten Stephans I. (des Heiligen) und Bélas II (des Blinden) (1000–1141) im Karpatenbecken.* Budapest, 1997. (Varia Archaeologica Hungarica 7.)

Kovács 2013

Kovács László: A Kárpát-medence honfoglalás és Árpád-kori szállási és falusi temetői. Kitekintéssel az előzményekre. Vázlat. – Die landnahmezeitlichen und früharpadenzeitlichen Gräberfelder von Quartier und Dörfer mit Hinblick auf die Vorgeschichte. Ein Abriss. In: *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára.* Szerk.: Révész László–Wolf Mária. Szeged, 2013, 511–604. (Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3.)

Kulcsár 1993

Kulcsár Valéria: Solt-Kali-major. *Régészeti Füzetek* Ser. 1. No. 45 (1993) 41.

Lantos 2007

Lantos Andrea: *Középkori templom és temető Homokmégy-Szentegyházparton.* Kalocsa 2007. (Kalocsai Múzeumi Kiskönyvtár 8.)

Mészáros-Serlegi 2011

Mészáros Orsolya–Serlegi Gábor: Környezeti változások hatása a középkori településviszonyokra a Dunántúlon. *Archaeológiai Értesítő* 136 (2011) 215–235.

Nepper 2002

M. Nepper Ibolya: *Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei*. – *Die Grabfunden aus dem 10.–11. Jh. in Komitat Hajdú-Bihar*. Budapest–Debrecen, 2002. (Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 3.)

Petkes 2014

Petkes Zsolt: Árpád-kori temető a tételhegyi Templomdombon. – Árpáadian age cemetery in the Templomdomb area of the Tételhegy site. In: *Településtörténeti kutatások. Solt-Tételhegy, Kiskunfélegyháza-Amler-bánya*. Szerk.: Somogyvári Ágnes–Szentpéteri József–V. Székely György. Kecskemét, 2014, 85–110. (Archaeologia Cumanica 3.)

Prohászka 2005

Prohászka Péter: *Kincsek a levéltárból. I.* Budapest, 2005.

Prohászka 2008

Prohászka Péter: *Kincsek a levéltárból. II.* Budapest, 2008.

Révész 1996

Révész László: Soltszentimre; Solt-Tételhegy. In: „*Őseinket felhozád...*” A honfoglaló magyarság. (Kiállítási katalógus.). Szerk.: Fodor István–Révész László–Wolf Mária. Budapest, 1996, 351–353.

Samu–Szalontai 2014

Samu Anita–Szalontai Csaba: Az avar kori sírablásokról három kiskundorozsmai temető kapcsán. In: *Hadak útján XXIV. (Absztraktfüzet)*. Szerk.: Türk Attila. Esztergom, 2014, 25.

Solymos 1952

Solymos Ede: 1948 nyarán a szelidi Várhegygel kapcsolatos néprajzi gyűjtés. KJM Régészeti Adattára ad 108/1952 (kézirat).

Soós 1929

Soós Árpád: *Solt nagyközség története*. Paks, 1929.

Szekeres–Szekeres 1996

Szekeres László–Szekeres Ágnes: *Szarmata és XI. századi temetők Verusicson*. Szabadka, 1996.

Szentpéteri 2010

Szentpéteri József: Interdiszciplináris kutatások a Bács-Kiskun megyei Solt, Tételhegy lelőhelyen. Beszámoló a Castrum Tetel Program (2007–2009) főbb eredményeiről. – Interdisciplinary investigations at the Solt, Tételhegy site in Bács-Kiskun county. Report on the main results of the Castrum Tetel project (2007–2009). In: *Régészeti Kutatások Magyarországon 2009*. Budapest, 2010, 53–80.

Szentpéteri 2013

Szentpéteri József: Castrum Tetel – Egy induló kutatási program kérdésfeltevései. – Castrum Tetel. Research Design of a New Archaeological Project. In: *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*. Szerk.:

Révész László–Wolf Mária. Szeged, 2013, 357–371. (Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3.)

Szentpéteri 2014

Szentpéteri József: Semmiből egy régi világot: kutatások Solt-Tételhegyen (2005–2013). – An ancestral world from naught: research at Solt-Tételhegy (2005–2013). In: *Településtörténeti kutatások. Solt-Tételhegy, Kiskunfélegyháza-Amler-bánya*. Szerk.: Somogyvári Ágnes–Szentpéteri József–V. Székely György. Kecskemét, 2014, 7–22. (Archaeologia Cumanica 3.)

Szőke 1962

Szőke Béla: *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei*. Budapest, 1962. (Régészeti Tanulmányok 1.)

Vadas–Rác 2010

Vadas András–Rác Lajos: Éghajlati változások a Kárpát-medencében a középkor idején. – Climatic change in the Carpathian Basin in the Middle Ages. *Agrártörténeti Szemle* 51 (2010) 39–62.

Varga 2009

Varga Sándor: 10–12. századi lelőhelyek Kiskunhalas környékén. A földrajzi környezet és a lelőhelyek elterjedésének összefüggésével. *Halasi Múzeum* 3 (2009) 45–54.

Varga 2011

Varga Sándor: 10–11. századi temetők Bács-Kiskun megye területén. *Győr-Moson-Sopron megyei múzeumok kiadványai. Tanulmányok* 3 (2011) 215–229.

Wicker–Kustár–Horváth 2001

Wicker Erika–Kustár Rozália–Horváth Attila: Régészeti kutatások Bács-Kiskun megyében (1990–1995). *Cumania* 17 (2001) 33–126.

Wilhelm–Pánya 2013

Wilhelm Gábor–Pánya István: *Dunapataj-Szelid középkori faluhely. Jelentés 2013*. KJM Régészeti Adattára 2013 (kézirat).

Zsoldos 2014

Zsoldos Attila: Tétel középkori birtokosai. – The medieval landowners of Tétel. In: *Településtörténeti kutatások. Solt-Tételhegy, Kiskunfélegyháza-Amler-bánya*. Szerk.: Somogyvári Ágnes–Szentpéteri József–V. Székely György. Kecskemét, 2014, 225–234. (Archaeologia Cumanica 3.)

ACCOUNT ABOUT THE RESEARCH IN THE DISCOVERY
PLACE IN SOLT-KALIMAJOR
PÉTER LANGÓ–ZSOLT PETKES–RITA SOÓS

In the garden of the Teleki Castle, close to the Danube, to the south of Solt, skeletons dated at the 10th century were found in 1966. The verifying excavation of this discovery place was carried out by the Institute of Archaeology of the Research Centre for the Humanities of the Hungarian Academy of Sciences (HAS RCH) and the Hungarian Prehistory Research Team of the HAS RCH in 2014. During the verifying excavation, 15 graves forming a line of graves in the north-south direction were disclosed as well as fragments which were the remains of a later settlement dated at the 13th–14th centuries.

This part of the cemetery contained altogether 4 lines of graves; the distance between the graves was different. In the grave lines, the dead bodies of the community—whether adults, children or young persons—lay side by side; in the part of the cemetery uncovered so far, the graves were not separated according to age or gender. Its structure is equal to the 10th–11th/12th cemeteries with a large number of graves and to the village cemeteries opened in the 11th century. Most of the disclosed graves had no grave goods. The objects unearthed belong to wear more exactly to jewellery. The most common relics in a cemetery like this were circle-shaped jewellery ending in S form typical of the 11th century communities. Simple circle-shaped jewellery were also found in the cemetery and two silver rings in two graves, too. One of them is a proportioned ring ornamented with so called pseudo-Old Hungarian Runic script, the other one is a twined silver ring with hammered ends. According to the available data, both rings can be dated at the 11th century. This was confirmed by the mineral and gold foiled pearls found in grave 7 as well.

After the successful verification, it turned out that on the hill where the Teleki Castle was built there used to be a large cemetery in the Árpád age. During the research, it was not possible to determine the beginning and the exact end of the use of the cemetery as all the finds refer to the fact that the 11th-century part of the cemetery was found. However, on the exanation site, it became obvious, that the core of the cemetery must have been on the ground of the present castle, which means that most of the cemetery was ruined during the construction of the castle. Further research in the cemetery is made difficult because of the lush vegetation of the castle garden therefore large-scale research would only be possible if the garden will be converted.